

Partycypacja turystów i mieszkańców miejscowości turystycznych w procesie ochrony zabytków architektury

Słowa kluczowe: ochrona zabytków, kapitał społeczny, turystyka a ochrona zabytków

Abstrakt

Jednym z istotnych warunków efektywności ochrony dziedzictwa kulturowego jest akceptacja oraz świadome uczestnictwo całego społeczeństwa. Celem niniejszej pracy jest wskazanie na symptomatyczne postawy społeczne w tym zakresie, zwłaszcza w kontekście turystyki kulturowej jako jednego z czynników ochrony dziedzictwa. Postawy te zidentyfikowano w oparciu o wyniki badań sondażowych przeprowadzonych w miejscowościach o znaczeniu turystycznym wśród mieszkańców oraz w środowisku przebywających tam turystów. Terenem badań był atrakcyjny turystycznie i zasobny w walory kulturowe region Polski - Sudety. Wyniki badań pokazały, że zainteresowanie osobistym udziałem badanych osób w ochronie relikwów przeszłości jest raczej umiarkowane jednocześnie przy biernej akceptacji działań podejmowanych przez instytucje, organizacje społeczne lub nieformalne małe grupy społeczne.

Wprowadzenie

W Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 wskazano, że dziedzictwo kulturowe stanowi nie tylko przedmiot ochrony, lecz jest przede wszystkim zasobem, który winien być wykorzystywany w interesie społecznym dla obecnego i przyszłego rozwoju. Wiadomo bowiem, że wspiera ono funkcjonowanie różnych typów działalności gospodarczej m.in. wspomagając budowę gospodarki opartej na innowacyjności i kreatywności, podnosząc poziom kapitału społecznego, wpływając na jakość życia mieszkańców, sprzyjając przemianom ekologiczno-przestrzennym [Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020]. Właściwa eksploatacja i promocja relikwów przeszłości stanowi istotny czynnik integracji społeczności lokalnej oraz kształtuje związek człowieka z „własnym miejscem na Ziemi”, w efekcie czego oddziałuje na poczucie jego bezpieczeństwa. „Własne miejsce na ziemi” jest przecież wyrazem ludzkich emocji, jest emanacją świadomości jednostkowej i społecznej, jest niepowtarzalną przestrzenią istniejącą w samych ludziach – pisze M. Wójcik [2008] – i znacząco tyle co „ja” i „mój świat”.

Należy mieć na również uwadze, że dziedzictwo kulturowe to nie tylko materialne i niematerialne bogactwo walorów kulturowych. Definicje podmiotowe przedstawiają ten termin jako dyspozycje podmiotu względem spuścizny historii tj. jako dziedziczone postawy społeczne reprezentowane wobec historycznych relikwów [Ossowski 1966]. Jest to kwestia niezwykle istotna. Nie od dziś bowiem wiadomo, że trudno jest zakładać skuteczność działań w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego bez społecznego poparcia i partycypacji. Wynika z tego, że najważniejszym elementem definicji dziedzictwa kulturowego jest jego społeczny wymiar [Zalasińska, Zeidler 2015], tzn. że ostatecznym celem ochrony zabytków jest nie tyle substancja zabytkowa, ile tzw. „interes społeczny” konstytuujący się – jak wyżej wspomniano – w oparciu o dwie podstawowe właściwości dziedzictwa kulturowego: po pierwsze - dziedzictwo kulturowe jest zasobem prorozwojowym dla gospodarki, po drugie zaś - stanowi czynnik duchowego wzbogacania człowieka. Kluczowym staje się więc to, czy mieszkańcy i turyści uświadamiają sobie te dwie funkcje oraz w jaki sposób je wartościują, jak postrzegają swoją rolę w procesie ochrony zabytków i czy w jakikolwiek sposób partycypują lub chcą w nim partycypować?

Zagadnienia postaw społecznych¹ względem dziedzictwa kulturowego znajdują dziś szerokie odzwierciedlenie w literaturze przedmiotu, koncentrując uwagę wielu autorów i zespołów w badawczych. Warto zwrócić uwagę choćby na wybrane najnowsze opracowania w tym zakresie np. autorstwa M. Czerniawskiej [2013] lub zespołów A. Chabier, A. Dąbrowskiego, A. Fortuny-Marek, A. Kozioł, P. Nowaka, B. Skaldowskiego, K. Stępnika [2017] oraz A. Fiń, K. Jagodzińskiej, J. Sanetra-Szeligi [2016]. Problematyka ta jest wielowymiarowa i obejmuje zagadnienia co najmniej kilku dyscyplin naukowych m.in. socjologii (np. zagadnienia zachowań społecznych wobec ochrony dziedzictwa kulturowego), antropologii kulturowej (np. problemy identyfikacji mieszkańców z regionem), psychologii (np. kwestie potrzeb w zakresie obcowania z wartościami kulturowymi i ich zaspokajanie) oraz interpretacji dziedzictwa kulturowego (tj. upowszechnienie, udostępnienie, uprzystępnianie wartości kulturowych). W kontekście turystycznych funkcji dziedzictwa kulturowego zasadniczą kwestią są też dylematy zagospodarowania turystycznego oraz optymalnej aranżacji przestrzeni turystycznej tak w zabytkach architektury, jak i w ich bezpośrednim otoczeniu.

Niniejszy tekst w pewnym stopniu dotyka większości z ww. kwestii, dając jednocześnie szkicowy, ale dość wymowny obraz nie zawsze sprzyjających ochronie zabytków zjawisk społecznych.

Organizując niniejszy sondaż założono, że do głównych grup społecznych mających bezpośredni kontakt z zabytkami architektury traktowanymi jako walory turystyki kulturowej tzn. jako elementy szczególnie wyraźnie eksponowane w przestrzeni publicznej należą:

- uczestnicy ruchu turystycznego,
- mieszkańcy miejscowości, w których znajdują się zabytki o znaczeniu turystycznym².

Próbę respondentów utworzono w sposób nielosowy za pomocą tzw. doboru celowego (nieprobabilistycznego) według kryterium łatwego dostępu. W przypadku turystów skoncentrowano się przede wszystkim na osobach zwiedzających obiekty zabytkowe. Jeśli zaś chodzi o mieszkańców, priorytetowym kryterium doboru próby był ich bezpośredni lub pośredni związek - głównie z racji wykonywanej przez nich profesji - z problematyką dziedzictwa kulturowego lub z zagadnieniami kultury w ogólniejszym sensie (poszukiwano więc pracowników muzeów, bibliotek, przewodników turystycznych itp.). Badania prowadzono podczas kilku sesji badawczych podejmowanych na przestrzeni lat 2007-2015, głównie na terenie Dolnego Śląska oraz w mniejszej skali w okresie od 2016 do 2017 r. na terenie województwa kujawsko-pomorskiego. Należy podkreślić, że w badaniach tych nie chodziło o ustalenie wielkości statystycznych dotyczących populacji turystów i mieszkańców. Intencją autora była identyfikacja i ewentualna klasyfikacja reprezentowanych przez respondentów postaw względem zabytków architektury, ich funkcji, zagospodarowania i ochrony. Jeśli już brać pod uwagę metodologiczny postulat reprezentatywności, zwrócono uwagę raczej na tzw. reprezentatywność fenomenologiczną polegającą na wychwyceniu powtarzalności zgłaszanych w poszczególnych przez respondentów ankietach zjawisk.

Narzędziem badawczym był arkusz kwestionariusza ankiety, który zawierał 32 pytania w tym 9 pytań tzw. „metryczkowych”. Zestaw pytań zawierał kafeterie zamknięte

¹ W niniejszym opracowaniu przyjęto definicję postawy sformułowaną przez S. Nowaka, który uważa, że postawa jest zespołem względnie trwałych dyspozycji do oceniania danego przedmiotu i emocjonalnego nań reagowania oraz ewentualnie towarzyszących tym emocjonalno-oceniającym dyspozycjom względnie trwałych przekonań o naturze i własnościach tego przedmiotu i względnie trwałych dyspozycji do zachowania się wobec tego przedmiotu. Definicja ta obejmuje trzy komponenty: 1. komponent emocjonalno-oceniający (afektywne lub zintelektualizowane oceny dotyczące obiektu postawy), 2. komponent poznawczy (wiedza i przekonania względem obiektu postawy), 3. komponent behawioralny (dyspozycje do zachowania się wobec obiektu postawy) [Marody 1976].

² Cennym źródłem danych były także niestandardyzowane wywiady z ekspertami, za których uznano w tym przypadku badaczy ruchu turystycznego i zarządców obiektów zabytkowych.

i półotwarte oraz dysjunktywne i koniunktywne. W odniesieniu do tematu niniejszego szkicu, pytania kwestionariusza dotyczyły przede wszystkim:

- roli turystyki w zachowaniu lub niszczeniu zabytków architektury,
- społecznej roli zabytków architektury,
- partycypacji społecznej w procesach ochrony zabytków architektury.

Kolportaż ankiet autor prowadził osobiście w miejscowościach o znaczeniu turystycznym, zasobnych w obiekty zabytkowej architektury. Ogółem pozyskano 282 prawidłowo wypełnione formularze ankiet zebrane w 72 miejscowościach – w tym 108 formularzy od mieszkańców i 174 formularze od turystów. Kwestionariusze ankiety kolportowano na wyjątkowo atrakcyjnym turystycznie terenie tj. w Sudetach wraz z Przedgórzem w granicach Polski. Różnorodność i bogactwo walorów turystycznych tego regionu przez cały rok przyciąga rzesze turystów³. Z perspektywy badacza region ten jest więc szczególnie interesującym polem badawczym, ze względu na możliwość identyfikacji różnorodnych zjawisk towarzyszących dużemu ruchowi turystycznemu.

Polska część Sudetów położona jest na pograniczu polsko - czesko – niemieckim i razem z Przedgórzem zajmuje ok. 9,3 tys. km² tj. ok. 3% powierzchni Polski⁴. W rejestrze zabytków nieruchomych figuruje tu około 5000 obiektów architektury i zabytkowego zagospodarowania przestrzennego⁵. W niniejszej pracy skoncentrowano uwagę wyłącznie na tych zabytkach architektury, które są promowane i popularyzowane w wydawnictwach turystycznych (w przewodnikach i na mapach turystyczno-krajoznawczych) i/lub w ofertach regionalnych biur turystycznych, zakładając, że znalazły one trwałe miejsce wśród atrakcji turystycznych regionu, wchodząc tym samym w krąg zainteresowań uczestników i animatorów turystyki oraz części mieszkańców zainteresowanych dziedzictwem kultury.

Znaczenie turystyki w ochronie dziedzictwa kulturowego w opinii respondentów

Pierwszym poddanym pod rozwałę respondentów problemem była kwestia dotycząca znaczenia turystyki kulturowej w procesie ochrony zabytków architektury. Analiza ankiet nie przyniosła szczególnie zaskakujących wniosków. Respondenci potwierdzili jedynie oczywisty fakt, że obecność turystów w zabytkach architektury jest wyrazem zapotrzebowania na dziedzictwo kulturowe, a konieczność zaspokajania tych potrzeb przekłada się na stopniowe zagospodarowywanie historycznej zabudowy. Fakt turystycznego użytkowania zabytków architektury uznano za formę ich ochrony – w myśl zasady, że racjonalne użytkowanie zabytkowych obiektów sprzyja ich konserwacji. Przeważały więc wskazania akcentujące pozytywną rolę turystyki („chroni niewiele”, „chroni”, lub „bardzo chroni”), ale były to głównie oceny umiarkowane. Unikano zdecydowanych, afirmatywnych ocen (tab. 1a). W znacznie mniejszym stopniu wskazywano na negatywną rolę turystyki w ochronie zabytków architektury („niszczy”, „niszczy niewiele”) (tab. 1b).

Obok tych ogólnikowych opinii respondenci uchwycili także kilka konkretnych implikacji oddziaływania turystyki na substancję zabytkową. Układ tych odpowiedzi kształtował się następująco:

³ W 2016 r. w woj. dolnośląskim udzielono 8 mln noclegów dla prawie 3 mln przyjezdnych [wroclaw.stat.gov.pl].

⁴ Zważywszy, że obszar Sudetów i Przedgórze zajmuje całą południową część województwa dolnośląskiego, a w swojej wschodniej części przechodzi na skrawek województwa opolskiego przyjęto, iż zasięg terytorialny badań wyznaczać będą administracyjne granice następujących powiatów w tych województwach: bolesławieckiego, dzierzoniowskiego, jaworskiego, jeleniogórskiego, kamiennogórskiego, kłodzkiego, lubańskiego, lwóweckiego, strzelińskiego, świdnickiego, wałbrzyskiego, ząbkowickiego, zgorzeleckiego, złotoryjskiego i powiatu nyskiego.

⁵ wg www.kobidz.pl (obecnie: www.nid.pl).

- około 20% odpowiedzi wskazywało, że turystyka najbardziej wpływa na wzrost ilości odrestaurowanych zabytków,
- około 19% odpowiedzi sugerowało, że związek pomiędzy turystyką a ochroną zabytków polega na organizowaniu nowych szlaków turystycznych tematycznie związanych z zabytkami architektury,
- około 14% wskazań odnosiło się do wprowadzenia nowych form upowszechniania i prezentacji zabytków architektury jako formy ochrony zabytków na niwie turystyki (tab. 2a).

Tab. 1a. Stopniowanie eufunkcji turystyki wobec zabytków architektury

Powiat	Odpowiedzi mieszkańców								Razem	
	1		2		3		4			
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
bolesławiecki	0	0	1	50	1	50	0	0	2	2,2
dzierzoniowski	0	0	1	100	0	0	0	0	1	1,1
jaworski	1	50	0	0	1	50	0	0	2	2,2
jeleniogórski	4	12	12	35	15	44	3	9	34	37,3
kamiennogórski	2	67	1	33	0	0	0	0	3	3,3
kłodzki	1	4	15	54	11	39	1	4	28	30
lubański	0	0	1	100	0	0	0	0	1	1,1
lwówecki	0	0	1	20	2	40	2	40	5	5,4
nyski	1	25	1	25	1	25	1	25	4	4,3
strzeliński	0	0	0	0	0	0	1	100	1	1,1
świdnicki	0	0	1	100	0	0	0	0	1	1,1
wałbrzyski	1	33	2	67	0	0	0	0	3	3,3
ząbkowicki	0	0	3	75	1	25	0	0	4	5,4
zgorzelecki	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
złotoryjski	1	50	1	50	0	0	0	0	2	2,2
Razem	11	12	40	44	32	35	8	9	91	100

Legenda: 1 – chroni bardzo, 2 – chroni, 3 – chroni niewiele, 4 – nie chroni wcale.

Źródło: opracowanie własne.

Tab. 1b. Stopniowanie dysfunkcji turystyki wobec zabytków architektury

Powiat	Odpowiedzi mieszkańców								Razem	
	1		2		3		4			
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
bolesławiecki	0	0	0	0	2	100	0	0	2	4
dzierzoniowski	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
jaworski	0	0	1	100	0	0	0	0	1	2
jeleniogórski	0	0	10	53	8	42	1	5	19	38
kamiennogórski	0	0	0	0	1	100	0	0	1	2
kłodzki	1	6	5	31	7	44	3	19	16	32
lubański	0	0	0	0	1	100	0	0	1	2
lwówecki	0	0	2	50	2	50	0	0	4	8
nyski	0	0	1	33	2	67	0	0	3	6
strzeliński	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
świdnicki	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
wałbrzyski	0	0	1	100	0	0	0	0	1	2
ząbkowicki	1	50	1	50	0	0	0	0	2	4
zgorzelecki	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
złotoryjski	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Razem	2	4	21	42	23	46	4	8	50	100

Legenda: 1 – chroni bardzo, 2 – chroni, 3 – chroni niewiele, 4 – nie chroni wcale.

Źródło: opracowanie własne.

Tab. 2a. Opinie turystów i mieszkańców dotyczące skutków wpływu turystyki na stan zachowania zabytków architektury według powiatów

Odpowiedzi respondentów	Powiaty						Ogółem	
	jeleniogórski		kłodzki		pozostałe			
	N	%	N	%	N	%	N	%
1	58	20,6	45	22,6	58	23,4	161	22,1
2	27	9,6	23	11,6	23	9,3	73	10,0
3	37	13,2	29	14,6	27	10,9	93	12,7
4	32	11,4	19	9,5	28	11,3	79	10,9
5	56	19,9	34	17,1	51	20,6	141	19,4
6	43	15,3	27	13,6	34	13,7	104	14,3
7	28	10,0	22	11,0	27	10,8	77	10,6
Razem	281	100	199	100	248	100	728	100

Źródło: opracowanie własne.

Legenda:

- 1 – wzrasta ilość odrestaurowanych zabytków architektury,
 2 – zwiększa się wydatki na ochronę zabytków architektury,
 3 – rośnie liczba zabytków architektury objętych ochroną prawną,
 4 – rewitalizuje się i chroni tereny przyrodnicze w bezpośrednim sąsiedztwie zabytków architektury,
 5 – organizuje się nowe szlaki turystyczne tematycznie związane z zabytkami architektury,
 6 – wprowadza się nowe formy upowszechniania i prezentacji zabytków architektury,
 7 – zaniedbuje się zabytki architektury położone na uboczu głównych tras turystycznych.

Tab. 2b. Opinie turystów i mieszkańców dotyczące skutków wpływu turystyki na stan zachowania zabytków architektury w zależności od interesowania się nimi

Odpowiedzi respon- dentów	Turyści				Mieszkańcy				Ogółem			
	Zainteresowanie zabytkami											
	Tak		Nie		Tak		Nie		Tak		Nie	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
1	22	22,0	75	21,9	35	22,1	29	22,8	57	22,1	104	22,1
2	11	11,0	35	10,2	15	9,5	12	9,4	26	10,1	47	10,0
3	13	13,0	44	12,8	20	12,7	16	12,6	33	12,7	60	12,7
4	11	11,0	39	11,4	16	10,1	13	10,2	27	10,5	52	11,1
5	20	20,0	69	20,1	29	18,4	23	18,2	49	19,0	92	19,6
6	15	15,0	51	14,9	21	13,3	17	13,4	36	14,0	68	14,5
7	8	8,0	30	8,7	22	13,9	17	13,4	30	11,6	47	10,0
Razem	100	100	343	100	158	100	127	100	258	100	470	100

Źródło: opracowanie własne.

Legenda:

- 1 – wzrasta ilość odrestaurowanych zabytków architektury,
 2 – zwiększa się wydatki na ochronę zabytków architektury,
 3 – rośnie liczba zabytków architektury objętych ochroną prawną,
 4 – rewitalizuje się i chroni tereny przyrodnicze w bezpośrednim sąsiedztwie zabytków architektury,
 5 – organizuje się nowe szlaki turystyczne tematycznie związane z zabytkami architektury,
 6 – wprowadza się nowe formy upowszechniania i prezentacji zabytków architektury,
 7 – zaniedbuje się zabytki architektury położone na uboczu głównych tras turystycznych.

Pozostałe z analizowanych w kwestionariuszu wyznaczników prewencyjnego oddziaływania turystyki takich jak np.: „1) zwiększanie wydatków na ochronę zabytków architektury, 2) przyczynianie się do wzrostu liczby zabytków architektury objętych ochroną prawną, 3) wpływ na rewitalizację terenów przyrodniczych w ich sąsiedztwie 4). zaniedbywanie zabytków architektury na uboczu głównych tras turystycznych” otrzymały po około 10% wskazań (tab. 2b, 2c.).

Tab. 2c. Opinie turystów i mieszkańców dotyczące skutków wpływu turystyki na stan zachowania zabytków architektury w zależności od wieku respondentów

Odpowiedzi respondentów	Ogółem					
	do 19		20-49		50 i więcej	
	N	%	N	%	N	%
1	10	31,2	125	22,2	25	19,2
2	4	12,5	58	10,2	12	9,2
3	4	12,5	69	12,2	20	15,4
4	1	3,1	67	11,8	12	9,2
5	6	18,8	111	19,6	26	20,0
6	6	18,8	82	14,5	14	10,8
7	1	3,1	54	9,5	21	16,2
Razem	32	100	566	100	130	100

Źródło: opracowanie własne.

Legenda:

- 1 – wzrasta ilość odrestaurowanych zabytków architektury,
- 2 – zwiększa się wydatki na ochronę zabytków architektury,
- 3 – rośnie liczba zabytków architektury objętych ochroną prawną,
- 4 – rewitalizuje się i chroni tereny przyrodnicze w bezpośrednim sąsiedztwie zabytków architektury,
- 5 – organizuje się nowe szlaki turystyczne tematyczne związane z zabytkami architektury,
- 6 – wprowadza się nowe formy upowszechniania i prezentacji zabytków architektury,
- 7 – zaniedbuje się zabytki architektury położone na uboczu głównych tras turystycznych.

Należy podkreślić, że ankietowani postrzegali zabytki architektury jako element promocji miejscowości i jako jeden z warunków rozwoju turystyki, a tym samym rozwoju całego regionu (33% wskazań) oraz jako bezcenne świadectwa przeszłości (33% wskazań). W niektórych wypowiedziach przebiegał wątek edukacyjnej misji turystyki w kształtowaniu sprzyjających postaw społecznych ochronie zabytków. Wydaje się więc, że odpowiedzi badanych osób świadczą o pewnym ich rozeznaniu w sprawach społecznej problematyki ochrony zabytków architektury, zwłaszcza jeśli chodzi o rolę jaką pełni lub może pełnić turystyka w procesie ich zachowania.

Natomiast co do kwestii udziału indywidualnych turystów w procesie ochrony substancji zabytkowej opinie respondentów były znacznie bardziej zróżnicowane. Najmniej odpowiadających (27,4%) było zdania, że indywidualni turyści przyczyniają się do poprawy stanu zachowania zabytków architektury (odpowiedzi: „chyba tak” oraz „zdecydowanie tak”). Przeciwny pogląd reprezentowało ponad 36% ankietowanych (odpowiedzi: „chyba nie” oraz „zdecydowanie nie”). Kolejne 36% ogółu respondentów nie wyraziło zdania na ten temat (tab. 3a, 3b, 3c). Najwięcej odpowiedzi pozytywnych uzyskano w powiatach o szczególnym znaczeniu turystycznym tj. jeleniogórskim i kłodzkim. Spośród respondentów deklarujących zainteresowanie problematyką zabytków architektury (autor założył, że respondenci interesujący się historią i kulturą mogą deklarować nieco odmienne poglądy niż pozostali respondenci) blisko 38% turystów oraz 24,1% mieszkańców stwierdziło, że indywidualni turyści przyczyniają się do poprawy stanu zachowania zabytków architektury (odpowiedzi: „chyba tak” oraz „zdecydowanie tak”) (tab. 3b). Zarówno w opiniach pozytywnych jak i negatywnych przeważały odpowiedzi raczej powściągliwe tj. „chyba tak” i „chyba nie”.

Obok eufunkcji, tj. pozytywnych oddziaływań turystyki na stan zachowania zabytków architektury badani komentowali także jej dysfunkcje na tym polu. W odpowiedziach na pytania otwarte jako przykład dysfunkcyjnych zachowań turystów wymieniano przede wszystkim:

- naganne zachowania turystów (np. zaśmiecanie terenów wokół obiektów zabytkowych, wandalizm, graffiti na zabytkowych murach), kradzieże detali architektonicznych,

- nadmierną eksploatację niektórych zabytków dla celów komercyjnych i turystycznych, tzn. wyzyskiwanie ich możliwości użytkowych bez prowadzenia koniecznych bieżących prac konserwatorskich i remontowych.

Tab. 3a. Stopień oddziaływania indywidualnych turystów na stan zachowania zabytków architektury według powiatów

Odpowiedzi respondentów	Powiaty						Ogółem	
	jeleniogórski		kłódzki		pozostałe			
	N	%	N	%	N	%	N	%
Zdecydowanie tak	9	8,3	8	11,0	3	3,5	20	7,5
Chyba tak	25	22,9	22	30,1	6	7,1	53	19,9
Nie wiem	38	34,8	20	27,4	39	45,9	97	36,3
Chyba nie	28	25,7	19	26,0	30	35,3	77	28,8
Zdecydowanie nie	9	8,3	4	5,5	7	8,2	20	7,5
Razem	109	100	73	100	85	100	267	100

Źródło: opracowanie własne.

Tab. 3b. Stopień oddziaływania indywidualnych turystów na stan zachowania zabytków architektury w opiniach turystów i mieszkańców w zależności od zainteresowania nimi

Odpowiedzi respon- dentów	Turyści				Mieszkańcy				Ogółem			
	Zainteresowanie zabytkami											
	Tak		Nie		Tak		Nie		Tak		Nie	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Zdecydo- wanie tak	5	8,2	9	8,3	4	7,4	2	4,7	9	7,8	11	7,2
Chyba tak	18	29,5	20	18,3	9	16,7	6	13,9	27	23,5	26	17,1
Nie wiem	24	39,3	42	38,5	19	35,2	12	27,9	43	37,4	54	35,6
Chyba nie	10	16,4	32	29,4	17	31,5	18	41,9	27	23,5	50	32,9
Zdecydo- wanie nie	4	6,6	6	5,5	5	9,2	5	11,6	9	7,8	11	7,2
Razem	61	100	109	100	54	100	43	100	115	100	152	100

Źródło: opracowanie własne.

Tab. 3c. Stopień oddziaływania indywidualnych turystów na stan zachowania zabytków architektury w opiniach turystów i mieszkańców w zależności wieku respondentów

Odpowiedzi respondentów	Ogółem					
	do 19		20-49		50 i więcej	
	N	%	N	%	N	%
Zdecydowanie tak	1	7,7	20	9,2	2	5,4
Chyba tak	2	15,4	56	25,8	10	27,1
Nie wiem	7	53,8	70	32,3	9	24,3
Chyba nie	2	15,4	55	25,3	14	37,8
Zdecydowanie nie	1	7,7	16	7,4	2	5,4
Razem	13	100	217	100	37	100

Źródło: opracowanie własne.

Stopień intensywności negatywnych procesów badana grupa określiła jako umiarkowany lub niewielki. Uznano, że zjawisko to należałoby rozpatrywać bardziej w kontekście pojedynczych obiektów niż całego regionu. Wskazano, że wynikającą z intensywnego użytkowania erozję wrażliwej substancji zabytkowej można obserwować np. w zabytkowych schroniskach górskich (Samotnia, Strzecha Akademicka, Szwajcarka). Stopniowe zużywanie się materii podczas ciągłej turystycznej eksploatacji zabytkowych obiektów najczęściej jest jednak szybko równoważone podjęciem prac remontowych lub naprawczych.

Wybrane postawy społeczne względem ochrony zabytków architektury

Osobnym problemem poruszonym w omawianych kwestionariuszach było zagadnienie społecznej partycypacji w działaniach związanych z ochroną zabytków architektury. Sondaż pokazał, że respondenci doskonale zdają sobie sprawę, iż partycypacja społeczna w ochronie zabytków jest podstawowym warunkiem zachowania zabytków architektury dla przyszłych pokoleń. Badani rozumieli znaczenie działań ochronnych podejmowanych przez innych, niechętnie jednak deklarowali własny udział w tych przedsięwzięciach. A przecież niektóre wypowiedzi notowane podczas niniejszych badań dawały do zrozumienia, że walory lokalnego dziedzictwa mogą wywoływać niezwykle silne pozytywne emocje: „...przepiękny, cudowny, śliczny..... dziękuję wszystkim, którzy przyczynili się do tego aby ten wspaniały pałac został odrestaurowany; wielokrotnie chodziłem po ruinach tego zamku i wątpiłem, że doczekam chwili kiedy pałac będzie udostępniony zwiedzającym jako wspaniały i piękny zabytek w całym tego słowa znaczeniu! Jeszcze raz wszystkim serdecznie dziękuję!!!” (wypowiedź dotyczy remontowanego pałacu w Pieszczych i pochodzi z portalu ddz.doba.pl).

Wbrew potocznemu mniemaniu przetrwanie i odpowiedzialna eksploatacja zabytków architektury wiąże nie tylko z kwestiami finansowania ochrony zabytków. Sukces na tej płaszczyźnie leży również w motywacji i umiejętności łączenia losów zabytków nieruchomych z prestiżem i pomyślnością pojedynczych osób i całych społeczności lokalnych [Liżewska, Knercer 2003]. Nawiązuje do tego chociażby następująca wypowiedź jednego z badanych mieszkańców: „...ogólnie uważa się, że bez pieniędzy nie można poprawić stanu zachowania zabytków, a to nie zawsze jest prawdą. Cenne w tej dziedzinie mogą być społeczne inicjatywy mieszkańców” (ankieta dla mieszkańców nr M45 – Leśna). Pogląd ten szeroko zaakcentował się także w publicystyce i literaturze naukowej. Coraz częściej mówi się o konieczności szerokiego włączania mieszkańców (także turystów) w akcje porządkowania terenu wokół zabytków, zbierania składek na ochronę zabytków, w działania polegające na podejmowaniu prostych prac zabezpieczających substancję zabytkową, a przede wszystkim angażowania ich w organizację imprez plenerowych w otoczeniu zabytków, a więc w czynności integrujące społeczność wokół problematyki zachowania dziedzictwa. Niniejszy sondaż dowiódł, że w praktyce proces ten może wyglądać różnie. Okazało się bowiem, że gotowość podjęcia działań służących zachowaniu zabytków zgłosiła niespełna połowa respondentów – turystów i mieszkańców (48,7%). Tendencje takie zaznaczyły się we wszystkich analizowanych powiatach (tab. 4a). Znaczny odsetek respondentów (35,7%) nie wyraził w tym względzie jednoznacznego zdania a tylko 16,3% ankietowanych zdecydowanie odmówiło udziału w jakichkolwiek akcjach na rzecz zabytków architektury (tab. 4b). Warto zauważyć, że wśród osób chętnych do pracy społecznej więcej było mieszkańców niż turystów. Liczba ta malała w starszych wiekowo grupach respondentów. Fakt ten może wynikać z większego poczucia identyfikacji z regionem wśród młodszych generacji mieszkańców w porównaniu z przedstawicielami starszego pokolenia, pamiętającymi czasy powojennych migracji ze swoich dawnych „małych ojczyzn” na kresach⁶ (tab. 4c).

⁶ D. Niedźwiedzki [2000] badając tworzenie się tożsamości społecznej na przykładzie mieszkańców Lubomierza wyróżnił trzy pokolenia. Pierwsza generacja składała się z pokolenia migrantów, którzy jak pisze autor: „...tkwili w świadomości przeszłości, (...) sprzeciwiali się wszelkim zmianom.” (s. 244). Dzieci migrantów stworzyły tzw. „pokolenie stracone”. Wzrastali w atmosferze jaką tworzyli ich rodzice, którzy przekazywali im brak szacunku dla otaczającej rzeczywistości, kultury materialnej i przyrody. Równocześnie nie znali już tęsknot rodziców do ich małych ojczyzn na wschodzie i nie mogli uciekać w idealizowany świat przeszłości. Kolejne pokolenie, to „pokolenie nadziei”. Przedstawiciele tej generacji krytycznie oceniają postawy swoich dziadków i rodziców. „Pokolenie nadziei odkryło świetność niemieckiej kultury, którą traktuje bez uczuć wrogości.

Tab. 4a. Deklaracje turystów i mieszkańców dotyczące chęci włączenia się w ewentualną społeczną akcję opieki nad zabytkami architektury według powiatów

Odpowiedzi respondentów	Powiaty						Ogółem	
	jeleniogórski		kłódzki		pozostałe			
	N	%	N	%	N	%	N	%
Tak	49	44,2	32	43,2	51	59,3	132	48,7
Nie wiem	34	30,6	35	47,3	26	30,2	95	35,0
Nie	28	25,2	7	9,5	9	10,5	44	16,3
Razem	111	100	74	100	86	100	271	100

Źródło: opracowanie własne.

Tab. 4b. Deklaracje turystów i mieszkańców dotyczące chęci włączenia się w ewentualną społeczną akcję opieki nad zabytkami w zależności od zainteresowania nimi

Odpowiedzi respon- dentów	Turyści				Mieszkańcy				Ogółem			
	Zainteresowanie zabytkami											
	Tak		Nie		Tak		Nie		Tak		Nie	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Tak	31	50,8	47	42,7	34	60,7	20	45,5	65	55,6	67	43,5
Nie wiem	23	37,7	43	39,1	14	25,0	15	34,1	37	31,6	58	37,7
Nie	7	11,5	20	18,2	8	1,3	9	20,4	15	12,8	29	18,8
Razem	61	100	110	100	56	100	44	100	117	100	154	100

Źródło: opracowanie własne.

Tab. 4c. Deklaracje turystów i mieszkańców dotyczące chęci włączenia się w ewentualną społeczną akcję opieki nad zabytkami architektury w zależności od wieku respondentów

Odpowiedzi respondentów	Ogółem					
	do 19		20-49		50 i więcej	
	N	%	N	%	N	%
Tak	7	53,8	106	48,2	17	44,7
Nie wiem	3	23,1	75	34,1	15	39,5
Nie	3	23,1	39	17,7	6	15,8
Razem	13	100	220	100	38	100

Źródło: opracowanie własne.

Ostatnim z poruszonych w niniejszym sondażu zagadnień był problem partycypacji mieszkańców i turystów w ponoszeniu niemałych przecież kosztów ochrony zabytków. Pytanie to wzbudziło wśród ankietowanych wyraźną konfuzję (tab. 5a, 5b, 5c). Dominowały odpowiedzi ostrożne, asekuracyjne np. „nie wiem” (ok. 41% odpowiedzi) lub „chyba tak” (ok. 26% odpowiedzi) (tab. 5a, 5b, 5c). Rozkład ten niewiele zmienił się w grupie respondentów deklarujących zainteresowanie problematyką zabytków architektury i/lub ich ochroną. Wyniki sondażu wskazują wręcz, że ta grupa respondentów przejawiała więcej powściągliwości względem dobrowolnego ponoszenia kosztów ochrony zabytków niż osoby nie zainteresowane zabytkami.

Dodać trzeba także, że zdecydowanie większy umiar, jeśli chodzi o wydawanie własnych pieniędzy na ochronę zabytków, prezentowali mieszkańcy niż turyści. Uwzględniając zaś rozkład odpowiedzi w odniesieniu do struktury wiekowej respondentów, wyraźną otwartość względem finansowej partycypacji w ochronie zabytków prezentowali respondenci w wieku do 19 lat, natomiast najwięcej osób niechętnych temu znalazło się w najstarszej grupie respondentów tj. wśród osób w wieku powyżej 50 lat (tab. 5c).

Tab. 5a. Odpowiedzi respondentów na pytanie: „Czy partycypowałeś w kosztach ochrony zabytków” według powiatów

Odpowiedzi respondentów	Powiaty						Ogółem	
	jeleniogórski		kłódzki		pozostałe			
	N	%	N	%	N	%	N	%
Zdecydowanie tak	13	11,9	9	12,3	-	-	22	8,2
Chyba tak	25	22,9	20	27,4	27	31,4	72	26,8
Nie wiem	37	33,9	27	37,0	48	55,8	112	41,8
Chyba nie	24	22,0	9	12,3	9	10,5	42	15,7
Zdecydowanie nie	10	9,3	8	11,0	2	2,3	20	7,5
Razem	109	100,0	73	100,0	86	100,0	268	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Tab. 5b. Odpowiedzi respondentów na pytanie: „Czy partycypowałeś w kosztach ochrony zabytków” w zależności od zainteresowania problematyką zabytków

Odpowiedzi respon- dentów	Turyści				Mieszkańcy				Ogółem			
	Zainteresowanie zabytkami											
	Tak		Nie		Tak		Nie		Tak		Nie	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Zdecydo- wanie tak	9	14,7	6	5,5	4	8,0	3	6,4	13	11,7	9	5,7
Chyba tak	18	29,5	25	22,7	19	38,0	10	21,3	37	33,3	35	22,3
Nie wiem	18	29,5	50	45,5	23	46,0	21	44,7	41	36,9	71	45,2
Chyba nie	9	14,7	21	19,1	4	8,0	8	17,0	13	11,7	29	18,5
Zdecydo- wanie nie	7	11,6	8	7,2	-	-	5	10,6	7	6,4	13	8,3
Razem	61	100, 0	110	100, 0	50	100, 0	47	100, 0	111	100, 0	157	100, 0

Źródło: opracowanie własne.

Tab. 5c. Odpowiedzi respondentów na pytanie: „Czy partycypowałeś w kosztach ochrony zabytków” w zależności od ich wieku

Odpowiedzi respondentów	Ogółem					
	do 19		20-49		50 i więcej	
	N	%	N	%	N	%
Zdecydowanie tak	-	-	29	13,3	5	13,5
Chyba tak	6	46,1	55	25,2	13	35,2
Nie wiem	4	30,8	80	36,7	5	13,5
Chyba nie	2	15,4	32	14,7	11	29,7
Zdecydowanie nie	1	7,7	22	10,1	3	8,1
Razem	13	100,0	218	100,0	37	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Partycypacja społeczna w procesie ochrony dziedzictwa – tzw. dobre praktyki

Turystyka asymilując wartości kulturowe (w tym zabytki architektury) i stawiając je niekiedy w pozycji uprzywilejowanej względem pozostałych zasobów (często o nieuregulowanych kwestiach własnościowych, a więc pozbawionych należytej opieki) katalizuje różne formy społecznej aktywności na rzecz ich ochrony. Są to działania absorbujące zarówno przedstawicieli władz, instytucji kultury, firm oraz nigdzie niezrzeszoną reprezentację lokalnej społeczności.

Na przykład interesującą ilustracją działań sprzyjających zachowaniu zabytków architektury jest przedsięwzięcie mieszkańców i lokalnych władz Lubomierza: od 1997 r. na kanwie popularności filmu S. Chęcińskiego „Sami Swoi” w mieście organizowany jest

cykliczny „Ogólnopolski Festiwal Komedi Filmowych”. Jak pisze, opierając się na swoich badaniach, D. Niedźwiedzki [2000], impreza ta wzbogaca gminę w czterech aspektach:

- promuje miasto i wieś tworząc szansę na wzrost ruchu turystycznego,
- pozyskuje pieniądze od sponsorów imprezy, które w różnych formach przynoszą gminie korzyść,
- włącza żywiliwe imprezie firmy w prace na rzecz Lubomierza,
- przyczynia się do rozwoju usług turystycznych (noclegowych, gastronomicznych).

Jednym z „beneficjentów” tych korzystnych efektów są także konkretne zabytki (w jednym z nich utworzono stałe Muzeum Kargula i Pawlaka⁷). Naturalnie siłą napędową tych zmian był nie festiwal jako taki, lecz rola lokalnego lidera oraz stopniowy rozwój inicjatywy i partycypacji społecznej w organizowaniu kolejnych edycji festiwali. Przykład Lubomierza pokazuje wielowątkowość działań i ich skutków na różnych poziomach: społecznym, przestrzennym, ekonomicznym, kulturowym i in., które w efekcie przynoszą korzyść także lokalnym zabytkom architektury [Niedźwiedzki 2000].

Godną uwagi i rekomendacji akcją, choć o zupełnie innym charakterze, jest prywatna inicjatywa zagospodarowania Zamku Świecie k. Świeradowa Zdroju. Tej ogromnej, wieloletniej pracy podjęła się grupa zaprzyjaźnionych mieszkańców, pasjonatów lokalnego dziedzictwa kulturowego i naturalnego. O swoim niezwykłym zaangażowaniu w proces odzyskiwania i zagospodarowywania relikwów przeszłości piszą następująco: „Od 1999 r. jesteśmy właścicielami ruin zamku Świecie. (...) W pierwszym roku prac założyliśmy odgruzować dziedziniec i skałę, na której posadowiona jest część wieży mieszkalnej. Prace trwały bardzo mozolnie, ponieważ mieliśmy średnio od 50 cm do 3,5 m nawisy ziemne, ale po 4 miesiącach wyteżonej pracy z 12-osobowym zespołem pod nadzorem archeologicznym udało się wykonać założony plan. (...) W drugim sezonie oczyszczaliśmy teren za murem obwodowym, kaplicę oraz pałac. W trakcie tych prac wyszły nam rewelacyjne odkrycia archeologiczne między innymi drugi mur za murem właściwym, na dziedzińcu kuchnia z paleniskiem. (...) Odsłoniliśmy pierwotny dziedziniec XIV w. odkrywając średniowieczny dukt. Ponadto prace, które prowadziliśmy były wyłącznie finansowane z własnych środków, mimo starań o częściowe dofinansowanie przez władze samorządowe, które zakończyły się fiaskiem. (...) Mamy już stałych gości, którzy odwiedzają nas rokrocznie i wciąż pojawiają się nowi...” [www.zamek.swiecie.prv.pl].

Z zagadnieniami aktywności społecznej bezpośrednio wiąże się działalność organizacji pozarządowych: stowarzyszeń i fundacji. Stowarzyszenie jest organizacją powoływaną przez grupę osób o wspólnych celach lub zainteresowaniach. Fundacja jest korporacją, której istotny składnik stanowi kapitał, inaczej mówiąc - fundacja to wyodrębniona masa majątkowa przeznaczona na określone cele. Organizacje te powstają nierzadko z inicjatywy lokalnej społeczności w trosce m.in. o los lokalnych atrakcji historycznych. Inne przedsięwzięcia są efektem inicjatywy odgórnej jak np. Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej, która powstała na szczeblu współpracy międzyrządowej Polski i Niemiec. Działalność znacznej części tych organizacji ma jednak charakter lokalny i przypisana jest do jednego lub kilku zabytkowych obiektów. Warto tu wspomnieć przykład Fundacji Zamku w Goli, która w proces bezpośrednich działań na rzecz ochrony zabytków architektury starała się mobilizować nie tyle środowiska mieszkańców, co środowiska turystów. Inicjatywa ta była realizowana w oparciu o współpracę różnych organizacji młodzieżowych w celu aranżacji letnich obozów, w czasie których młodzi wolontariusze mogliby pracować przy odrestaurowywaniu zabytkowego obiektu.

Jeszcze inną formą wspierania lokalnych zabytków architektury jest aktywność tzw. Bractw Rycerskich. Na obszarze Sudetów i Przedgórze w ostatnich latach działała znaczna ich liczba m.in. Bractwo Rycerskie Zamku Czocha, Bractwo Rycerskie Choraławie Nysa, Bractwo Rycerskie Zamku Bolków, Bractwo Rycerskie Zamku Chojnik,

⁷ Idea muzeum powstała w 1995r., tj. wcześniej niż festiwal.

Wolna Kampania Sarmacka – drużyna Bractwa Rycerskiego Zamku Bolków, Bractwo Rycerskie Księstwa Nyskiego, Chorągiew Księstwa Ziębickiego, Zbrojna Gwardia Zamku Bolczów, Chorągiew Paczkowska Bractwa Opolskiego. Celem tych zrzeszeń jest popularyzacja zabytków, ochrona dóbr historycznych, inicjowanie remontów zachowanych zamków średniowiecznych i innych obiektów historycznych.⁸

Oczywiście tą listę przykładów dobrych działań na rzecz przetrwania historycznych obiektów można kontynuować dalej, chociaż zapewne wciąż wydawałaby się ona zbyt krótka. Należały tu zaznaczyć, że liczba oraz aktywność organizacji pozarządowych, zwłaszcza tych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego jest istotnym wyróżnikiem dojrzałości społeczeństw demokratycznych [Kłosek-Kozłowska 2007⁹]. Modelowym przykładem jest np. Norwegia, gdzie około 60% społeczeństwa działa w organizacjach pozarządowych [Kłosek-Kozłowska 2007]. Ich współpraca z władzami lokalnymi i profesjonalnymi ekspertami przekłada się na charakterystyczny dla tego kraju przestrzenny ład i porządek w krajobrazie. Wyraża się to także w podtrzymywaniu lokalnych tradycji, co sprzyja utrwalaniu odmienności poszczególnych regionów i małych ojczyzn. Natomiast w Polsce ledwie 25% obywateli poświęca swój czas wolny na pracę w organizacjach pozarządowych [Adamiak, Charytka, Gumkowska 2015]. Przeciętna organizacja zrzesza ok. 30 osób, z czego tylko połowa aktywnie uczestniczy w jej życiu, reszta członków pozostaje bierna [Adamiak, Charytka, Gumkowska 2015].

Zakończenie

W oparciu o powyższe rozważania można przyjąć, że kwestia zaangażowania społecznego w procesy opieki nad zabytkami ma niejako dwa oblicza – z jednej strony dziedzictwo kulturowe funkcjonuje w świadomości mieszkańców miejscowości turystycznych, a tym bardziej w świadomości turystów jako autoteliczna wartość, którą bezwzględnie należy chronić, z drugiej zaś akceptowana jest przede wszystkim idea ochrony dziedzictwa kulturowego na poziomie teoretycznym tj. w kontekście działań prowadzonych przez innych. Osobiste zaangażowanie i emocjonalna identyfikacja z tym procesem jest zjawiskiem stosunkowo rzadkim. Wniosek ten koresponduje z wynikami badań raportu przygotowanego w 2017 roku przez NID [Chabiera, Dąbrowski, Fortuna-Marek, Koziół, Nowak, Skaldowski, Stępnik 2017].

Być może przyczyną tej sytuacji są pewne niedostatki w zakresie kompetencji kulturalnych części społeczeństwa, a zwłaszcza w sferze świadomości istoty wartości zabytkowych dziedzictwa kulturowego (m.in. wartości poznawczych, historycznych, estetycznych, symboliczno-integracyjnych). Przecież kompleksowe badania dotyczące poziomu wiedzy i umiejętności uczniów w tym zakresie [Boguszewska, Stępnik, Tarasiuk 2013] są alarmujące, a jednoznacznie demaskują długoletnie zaniedbywanie tego obszaru kształcenia i wychowania. Wiąże się to również z koniecznością podniesienia w świadomości społecznej rangi nauk humanistycznych. Jest bowiem kwestią oczywistą, że budowanie od najmłodszych lat rozumienia znaczenia wartości kulturowych (tj. takich, które określają jakie

⁸ Na podstawie statutu Bractwa Rycerskiego Zamku w Bolkowie.

⁹ W swojej pracy autorka przedstawia studium problemów ochrony wartości kulturowych miast wobec współczesnej urbanistyki. Powołując się na wybitnych przedstawicieli nauki (A. Gieysztor, J. Habermas, M. Martin), dotyka m.in. ważnej kwestii tzw. „przestrzeni obywateli” tj. obszaru publicznej swobodnej aktywności, ruchów społecznych, organizacji pozarządowych, które w pewnych sferach (np. w ochronie dziedzictwa kulturowego) w znacznym stopniu wyręczają struktury państwa. O „przestrzeni obywateli” w Polsce autorka pisze następująco: „(...) na społecznej samoorganizacji w Polsce ciąży dziedzictwo po totalitarnym państwie (...) przejawiające się w tym, że wszelka działalność niepaństwowa lub nie poparta przez urząd dość łatwo wywołuje niechęć i potoczną podejrzliwość (...). Tłumaczy to, dlaczego organizacje pozarządowe (...) nadal postrzegane są jako miejsca, które gromadzą grupy pragnące zagarnąć coś puli dóbr wspólnych (...)” [s. 146].

cele są godne i słuszne), a w szerszej perspektywie – wartości humanistycznych (tj. dotyczących afirmacji samego człowieka i jego środowiska życia) jest fundamentalną kwestią w kontekście rozwijania właściwych postaw i wyborów człowieka w wieku dorosłym.

Zdaniem K. Przeławskiego [1997] wychowawcze efekty turystyki dotyczą tak turystów, jak ludności terenów odwiedzanych przez turystów i znajdują odzwierciedlenie w trzech płaszczyznach:

- poznawania rzeczywistości (pozyskiwania wiedzy dotyczącej zabytków architektury z perspektywy historii, historii sztuki, historii architektury, podstaw ochrony i opieki nad zabytkami architektury),
- kształtowania postaw (formacja zachowań sprzyjających ochronie zabytków architektury),
- stwarzania możliwości rozwoju społecznej aktywności instytucjonalnej i nieinstytucjonalnej na bazie wykorzystania dziedzictwa kulturowego.

Wspomniano już, że jednym z warunków zachowania dziedzictwa kulturowego jest jego permanentne i zrównoważone użytkowanie. Pewne jest jednak, że zasadniczy element skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego tkwi przede wszystkim w świadomości i aktywności społecznej. Niedobory w tym zakresie jakie zarysowały się w powyższym szkicu sugerują konieczność bardziej zdecydowanego niż dotychczas przechodzenia od tradycyjnej ochrony zabytków (gdzie społeczność zachowuje bierność) do zarządzania dziedzictwem przy zaangażowaniu kapitału społecznego, tj. przyjęcia przez wszystkich obywateli odpowiedzialności za ochronę dziedzictwa jako dobra wspólnego. Potrzebne są wyraźne i nieustanne impulsy zdolne skupić uwagę społeczeństwa wokół zagadnień ochrony i estetyki szeroko pojętego środowiska kulturowego. Rolę bodźca integrującego działania w tym procesie może pełnić już od podstawowych poziomów edukacji turystyka, a zwłaszcza przekaz krajoznawczy z mądrą i atrakcyjną tj. dostosowaną do możliwości odbiorcy interpretacją dziedzictwa kulturowego¹⁰, traktowaną jako integralny element wychowania estetycznego.

Bibliografia

- Adamiak P., Charytka B., Gumkowska M. 2015, *Polskie Organizacje Pozarządowe*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2015
- Boguszewska A., Stępnik M., Tarasiuk R. 2013, *Stan wiedzy o kulturze plastycznej i muzycznej uczniów kształconych według podstawy programowej obowiązującej w latach 1999/2000*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin
- Chabiera A., Dąbrowski A., Fortuna-Marek A., Koziół A., Nowak P., Skaldowski B., Stępnik K., 2017, *Polacy wobec dziedzictwa kulturowego. Raport z badań społecznych*, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa
- Czerniawska M., 2013, *Postawy wobec kultury i tradycji narodowej i ich osobowościowe uwarunkowania*, „Pogranicze. Studia społeczne” tom XXI
- Fiń A., Jagodzińska K., Sanetra-Szeliga J., 2016, *Społeczno-ekonomiczny wpływ dziedzictwa kulturowego. Diagnoza wykorzystania dziedzictwa kulturowego przez branżę kreatywną*

¹⁰ Celem interpretacji dziedzictwa kulturowego jest wyjaśnianie sensów i symboli, których nośnikami są walory kulturowe (zabytki, dzieła sztuk plastycznych, krajobrazy kulturowe, „oswojona” przyroda traktowana jako element kultury), a tym samym wskazanie na znaczenie dziedzictwa w życiu współczesnego człowieka i kształtowanie wrażliwości wobec relikwów historii. Chodzi tu więc o stymulowanie społecznych postaw sprzyjających ochronie dziedzictwa [Larsen 2011 i in.] poprzez formowanie pozytywnych emocjonalnych więzi pomiędzy zwiedzającymi a zwiedzanymi miejscami. Ludzie chronią bowiem głównie to, co nie jest im obojętne. W tym kontekście kluczowym jest więc aby zrozumieli powody, dla których dane miejsce lub obszar jest ważne dla lokalnej społeczności, państwa, narodu, świata oraz dla każdego człowieka.

- na przykładzie OFF Piotrkowskiej w Łodzi – raport z badań, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków
- Kłosek-Kozłowska D. 2007, *Ochrona wartości kulturowych miast a urbanistyka*, Wydawnictwo Politechniki Warszawskiej, Warszawa
- Larsen D.I. (red.) 2011, „*Meaningful Interpretation*” (*Znacząca interpretacja*), Eastern National, Washington
- Liżewska I., Knercer W. (red) 2003, *Zachowane – ocalone?*, Borussia, Olsztyn
- Niedźwiedzki D., 2000, *Odzyskiwanie miasta, władza i tożsamość społeczna*, Wydawnictwo UJ, Kraków
- Marody M., 1976, *Sens teoretyczny a sens empiryczny pojęcia postawy*, PWN, Warszawa
- Ossowski S., 1966, *Więź społeczna i dziedzictwo krwi*, PWN, Warszawa
- Pawłowska K., Swaryczewska M., 2002, *Ochrona dziedzictwa kulturowego. Zarządzanie i partycypacja społeczna*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków
- Przeclawski K. 1997, *Etyczne podstawy turystyki*, Wydawnictwo Albis, Kraków
- Wójcik M., 2008, *Miejsce człowieka na Ziemi – refleksje odnoszące się do geograficznego namysłu nad czasem* [w:] M. Maik, K. Rembowska, A. Suliborski (red.), *Terytorium, region, miejsce – czas i przestrzeń w geografii T.4*, Wydawnictwo WSG, Bydgoszcz
- Zalasińska K., Zeidler K. (2015) *Wykład prawa ochrony zabytków*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk

Netografia

- Spoleczno-gospodarcze oddziaływanie dziedzictwa kulturowego. Raport z badań społecznych*, NID, Warszawa 2013;
<http://www.nid.pl/upload/iblock/472/472e646a7a6f116cb09105f922695509.pdf>,) s. 7-8
[data dostępu: 13 sierpnia 2014]
- Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020*, Załącznik do uchwały nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 [on line] isip.sejm.gov.pl/Download?id=WMP20130000378&type=2
[data dostępu: 30.05.2017]
- Turystyka w województwie dolnośląskim w 2016 r.*, [on line], www.wroclaw.stat.gov.pl [data dostępu: 20.03.2018]
- Zamek Świecie*, [on line] www.zamek.swiecie.prv.pl [data dostępu: 08.04.2010]
- KOBIDZ* [on line] www.kobidz.pl - (obecnie: www.nid.pl) [data dostępu: 21.06.2006]

The participation of tourists and residents of tourist towns in the process of the conservation of historic architecture

Key words: preservation of historical monuments, social capital, tourism and preservation of historical monuments

Abstract:

The approval and the participation of the society is one of the conditions of the effective protection of the cultural legacy. The purpose of the article is to point the symptomatic social attitudes in this context, especially as regards cultural tourism as one of factors of the protection of the legacy. These attitudes were identified on the base surveys which were directed to the local communities in historic cities and to the tourists visiting these cities. The research were led on the attractive for tourists and rich in cultural values region of Poland – the Sudetes. The results of the research showed that the interest of the respondents in the theme the personal participation in process the protection of the historic relics is rather moderate. Respondents passively accepted actions taken by institutions, social organizations or informal small social groups.